

Kosek, Pavel

Spojka ještě v období baroka

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2000, vol. 49, iss. A48, pp. [91]-100

ISBN 80-210-2350-3

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101680>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PAVEL KOSEK

SPOJKA *JEŠTO* V ČEŠTINĚ OBDOBÍ BAROKA

Na stránkách předchozích čísel tohoto sborníku jsme se několikrát věnovali spojovacím prostředkům v češtině období baroka, jež jsme sledovali na materiále vyexcerpovaném z literárních památek zejména homiletického charakteru (srov. Literatura). Většinou to byly výrazy „živé“, u nichž jsme mohli pozorovat modifikaci či změnu jejich funkce. Pozoruhodné na tom bylo, že šlo obvykle o změny dosud badateli kladené do období národního obrození. Z jejich analýzy tedy mimo jiné vyplynulo, že v syntaktickém plánu existovala jistá vývojová souvislost (v bohemistice dříve většinou odmítaná) mezi obdobím barokním a novočeským. Nyní bychom chtěli od „progresivních“ výrazů obrátit pozornost na spojovací prostředky „tradiční“, zejména na ty, o nichž z pozdějších období víme, že ustupovaly. Pro tento rozbor jsme zvolili spojku *ješto*, jejíž užití se během historického vývoje měnilo, a to především kvůli její mnohoznačnosti. V nové češtině už má tato spojka minimálně příznakový charakter. Zajímá nás proto, jaké funkce plnila v baroku a zdali je možno v tomto období pozorovat její ústup ve srovnání s předchozími fázemi vývoje češtiny, popř. kdy proces jejího ústupu proběhl.

Výraz *ješto* se skládá z několika komponentů: *je-* zájmenného původu a příklonných částí *-ž*, které známe také v podobě *-že*, a formantu *-to*. Je zřejmé, že komponent *je* je odvozen od zájmena **jъ ja, je* (buď nom. sg. n., nebo ak. sg. n.), které plnilo převážně anaforickou funkci (Kopečný). Původ tohoto zájmena je nejasný, většinou se uvádí, že vzniklo splynutím ukazovacího **i-s* a vztazného **ios* (Machek, Kopečný), kterým bývá přisuzován společný základ s východiskem **e-, ei-* a *ia-* (Kopečný).

Přestože je zřejmé, od čeho je výraz *ješto* odvozen, není dosud prokazatelně objasněno, jakým způsobem se ustálil ve svých spojovacích funkcích. Na tento problém existují v podstatě dva názory. První výklad, k němuž se kloní větší část badatelů, vychází z relativní funkce zájmena **jъ ja, je*. Počítá s tím, že *ješto* je tvar nom. sg. n. relativního zájmena, který časem ustrnul a později, když už se ztratilo povědomí o jeho původu, získal platnost spojkovou — podobně jako další ustrnulé tvary relativní *jež, jenž* (Gebauer:257–258, Kopečný, Machek).

Druhá hypotéza, formulovaná F. Trávníčkem, předpokládá, že jde o ustrnulý tvar nom. sg. n. anaforického zájmena *je-ž(e)* rozšířeného ještě dále o příklonné *-to*, který nabyl platnosti upozornovacího citoslovce „hle“. Šlo by tedy o samostatnou větu citoslovečnou, která postupem času ztratila svou původní platnost i samostatnost, a tak se stala citovou (náladovou) částicí. Takto významově značně vyprázdněné *ješto* začalo nabývat funkcí spojovacích. Trávníček (1956:103) předpokládá, že relativní funkce, kterou *ješto* ve staré češtině poměrně často plnilo, se také vyvinula z citoslovečné.

Na Trávníčkův výklad navazuje kriticky J. Bauer (1960). Domnívá se, že do spojkových funkcí se *ješto* dostalo nikoli jako citoslovečná, nýbrž jako odkazovací partikule vzniklá ustrnutím odkazovacího zájmena. K odmítnutí původně citoslovečné platnosti spojky *ješto* ho vedou zejména kontexty, v nichž se v době historické objevuje — nevyskytuje se totiž po slovesech smyslového vnímání jako jiné prostředky tohoto původu (*nali*, *ano*) a ve starých textech se neprojeví zbytky jeho domnělého citoslovečného užití (Bauer: 209–211). Předpokládá však, že jako odkazovací partikule mohlo *ješto* někdy nabýt platnosti citoslovečné. U absolutivního relativního *ješto* předpokládá, že jde o ustrnulý tvar relativního zájmena (op. cit. 200–201).

Bauerův výklad, vycházející z kritiky Trávníčkovy hypotézy, pokládáme za velmi pravděpodobný. Domníváme se však, že stejně věrohodná je i hypotéza relativního původu *ješto*. Pro tuto alternativu hovoří podle našeho názoru také analogie: vedle analogie k podobně funkčně nevyhraněnému neshodnému relativu *jenž/to*, u něž však Trávníček rovněž předpokládá citoslovečný původ, se nabízí srovnání s latinou, v níž máme doložen proces vzniku spojek z relativ, zejména u spojky *cum* (podobně „funkčně vágní“), která je od původu ak. sg. m. relativního zájmena (Lenmann-Hofman-Szantyr: 619; Kühner-Stegmann: 328) – o spojce *cum* také níže. Domníváme se, že za významný fakt svědčící rovněž ve prospěch relativního původu *ješto* lze považovat obecně situaci, která vede k ustrnování relativních zájmen j-ových, a to v důsledku procesu jejich nahrazování relativními zájmeny k-ovými (podrobněji viz níže). Pak lze totiž považovat za přirozené, že se u zanikajících relativ rozostřuje povědomí o původním určení jednotlivých pádových forem, čímž se otevírá prostor pro jejich ustrnování. Naproti tomu u k-ových relativních zájmen, v mluveném jazyce živých, absolutní tvary nevznikají, pomineme-li neshodné *co*.

Všimněme si nyní vzniku a vývoje relativních spojovacích prostředků. Pro jejich vývoj je ve všech slovanských jazycích příznačná tendence k nahrazování relativních výrazů j-ových výrazy k-ovými (vlastně tato tendence platí pro vývoj všech spojovacích prostředků od těchto základů odvozených; jsou tu však jisté výjimky, např. v češtině výrazy *jaký*, *jak(o)*, *jelikož*, *poněvadž*; Bauer 1960:208, Trávníček 1956:108–115).

V užití vztažných zájmen bylo ve starším historickém období distribuční omezení a sémantické rozlišení, jež z nové češtiny neznáme a která vyplývají ze způsobu, jakým se tyto prostředky ustálily ve vztažných funkcích, a z toho, co původně znamenaly. Relativa k-ová se užívala ve větách podmětných a předmětných, jak na to upozornil F. Trávníček (sám hovoří o tzv. větách větně rozvíjejí-

cích — Trávníček 1956:107); původně šlo o dvě samostatné věty k sobě volně přiřazené, z nichž jedna byla otázkou — relativní platnosti tedy nabyla k-ová relativa přehodnocením své platnosti původně tázací (ibid., Bauer:193). Relativa j-ová zase uvozovala věty přívlastkové (F. Trávníček hovoří o větách člensky rozvíjejících — op. cit. 100); do této funkce přešla přehodnocením své platnosti původně anaforické (ibid., Bauer: 204).

Mezi j-ovými a k-ovými relativy bylo však kvůli jejich původnímu určení už zmíněné sémantické rozlišení. Pěkně to na staročeském materiálu prezentuje J. Bauer, který tak rozvíjí myšlenku Zubatého, že mezi relativními zájmeny *jenž* a *kteřý* byla distinkce určenost — neurčenost. Podle J. Bauera pro věty s j-ovými relativy platí: „Užití relativ *jenž* i *jaký*, *ješto* i *jako* bylo původně omezeno: odkazovalo se jimi na názvy osob a věcí určitých, většinou již známých.“ (op. cit. 204), zatímco věty s k-ovými relativy se kladly do vět: „... o osobách nebo věcech vesměs neznámých, anebo takových, které se právě charakteristikou ve vztažné větě stávaly známými.“ (op. cit. 193).

Ješto bylo už v nejstarších obdobích prostředkem funkčně velmi vágním. Vedle vět relativních, v nichž mělo platnost jednak neshodného vztažného zájmena, jednak vztažného příslovce, se ho postupně začalo užívat také v souvětích konfrontačních, ve větách příčinných, účinkových, přípustkových a obsahových (Bauer, Kopečný).

Podobně funkčně rozrůzněné nacházíme *ješto* také v našich památkách. Často se ho užívá v platnosti absolutivního relativu. Ve všech případech je bez anaforického zájmena, jelikož plní funkci shodného relativu v nominativu, tj. tehdy, kdy je koreference signalizována osobní příponou určitého slovesného tvaru. U *ješto* se během historického vývoje obecně v nominativu (ale také akuzativu!) anaforického zájmena neužívalo (Bauer:201). Ve čtyřech případech má relativní věta charakter restriktivní (omezovací): „Relativní věta omezuje extenzi jádrového jména...“ (Grepel-Karlík 1998:184): *Nicméně potom, když již lid dobře vyučen byl, a bylo dosti způsobných Kněží, ješto by latinsky sloužili, bylo lepeji Slovanské řeči při Mši neužívatí...* Božan 389; *Já jsem ten Kristus; ty jsi pak ten, ježtos mne tak těžce ukřižoval* Tanner 1661:143 — ... *ego sum Christus, tu vero es ille, qui sic atrociter crucifixisti me; Že pak malíř obličej toho svatého namaloval mladý, ježto prvé starému člověku podobný byl, zatvrzelí kacíři z toho samého brali sobě příčinu k zastávání své zatvrzelosti, a s páterem Albrechtem dali se do hádky...* Tanner 1658:117–118 — ... *sed cum pictor sancti huius faciem pinxisset specie juvenili, quae priori in imagines senem referebat, hoc ipsum obstinati haeretici acceperunt pertinaciae suae scutum...*

Ve čtyřech případech mají věty uvozené výrazem *ješto* charakter nerestriktivní: „Relativní věta se vztahuje na nominální skupinu, která sama pojmenovává to, co má mluvčí na mysli, jako množinu, nebo prvek/prvky.“ (ibid.): *Mezi těmi nebohými byl nějaký služebník, jménem Androd, ješto od pána svého utekl, ale zase polapen byl Jestřábský 148; Ó, svatý Vácslave, zarmoucených dobrotivý těšiteli, ježto jsi vždycky nad bídnými lítost míval, nedopouštěj tuto duši, tvým jménem poctěnou, od pekelné propasti pozřhenu býti...* Tanner 1661:123 — *O S. Venceslae Tribulatorum consolator pie, cui semper fuit miserorum misereri...*;

Ty, kteříž s ním přátelsky jednali, k veliké svatosti života přiváděl, takže urozené panny, ježto velmi rozmazaně (!) vychovány byly, z jeho návodu pro Pána Boha, na tvrdém lůžku bez peřin lhávaly... Tanner 1658:122 — ... ita ut nobilissimae, deliciisque innutritae Herulae & Virgines dure, & sine pulvinaribus fuerint cubare solitae... (zde odpovídá vztažná věta přívlastku).

V excerpovaných souvětích máme také šestkrát doloženo *ješto* uvozující vedlejší větu, která obvykle společně s „významově širokým“, kategoriálním výrazem ve větě hlavní slouží k pojmenování osoby/věci na základě děje/stavu uvedeného ve větě vedlejší. V nové češtině se v této funkci užívají zájmena *kdo*, *co* a nespisovně také neshodné *co*: *Z té, a ne jiné Příčiny (ať Pravdu mluvím) přemejšlel jsem i já od dávního času, kterak bych těch chvalitebných šlápějí, našich Starožitných Čechův následovati, a Všem těm, ješto Spasení býti, a věčného Blahoslavenství dojíti chtějí, nějaký podnět, a upřímné Ponuknutí... poskytnouti mohl Marek, předmluva 1; Ale moudrý Pittacus tak soudil, že člověk ten, ješto z ožralství se provinil, dvojí nešlechtemosti se dopouští Jestřábský 76; Pamatuje, jak jest toto přesvaté kníže ze svého živobyti k bídným milostivé a lítostivé bylo, a nepochybně že po své smrti žádostivo jest souženým spomoženi učiniti a protož, pokud chcete z toho místa hnouti, musíte ty, ježto jsou teď v tom žaláři, vězně z téhož vězení svobodný propustiti Tanner 1661:118 — ... adeoque haud dubie velle eum etiam post mortem sublevare afflictos, & hanc esse causam cur hinc moveri nolit, donec captiva e carcere proximo dimittantur (v tomto překladu relativní věta odpovídá jednoslovnému pojmenování).*

Ve třech případech je *ješto* užito jako navazovací relativum. Takto uvozené věty (nebo textové sekvence) jsou koreferenční s předchozí částí věty (GrepI-Karlík 1998:189–190). Na rozdíl od výše analyzovaných vět, které tvoří složku nominální fráze, tyto případy složku předchozí nominální fráze netvoří (i když jsou s ní koreferenční); jejich užití je motivováno potřebami výstavby textu. Tradičně se tyto konstrukce hodnotí jako spíše parataktické, někteří autoři však upozorňují na jejich hypotaktické vlastnosti (např. GrepI-Karlík 1998:190, Svoboda 1972:103; v tomto ohledu je jistě zajímavé srovnání s němčinou, v níž se určitý slovesný tvar klade na konec takovýchto vět): *Jak tedy veliká jest láska Boží ke mne; ješto já nevděčný „dni nezčíslné zapomenul sem na Boha Spasitele svého, a na silného Pomocníka svého nepamatoval sem...“ Božan 443 (bylo by možno interpretovat také v platnosti konfrontační nebo odporovací); Po zavřenému toho dne rokováni a po navrácení se knížete českého do své hospody knížata, povstanouc z svých stolic, stížnost vedli proti císaři, ješto chtěje rozhněvané ukrotiti, pobožný císař odpověděl, že jest to neučinil z nějaké lidské přízně..., ale z boží, kterou jest spatřil, cti Tanner 1661:63 — ... Principes de soliis surgentes, querebant sententiam in Caesarem: quorum piissimus Caesar satis faciens indignationis, repondit:...; Vtom přistoupil blíž k děvečkám, a tím svým samým přístupem v okamžení obě dokonale uzdravil, ješto po tom medu, kterýmž pomazány byly, nebyly by mohly za několik dní prvnějšího zdraví dojíti Tanner 1658:168 — ... sub quae ancillas accessit ipse suoque hoc accessu momento temporis utramque sanitati plenae reddidit, quibus mel illud, quo erant illitae, ne quidem intra dies aliquot statum pristinum restituere potuisset (nabízí se také interpretace odporovací).*

Spojka *ješto* se uplatňuje také v přípustkových větách (excerpováno sedmkrát). Tímto termínem se tradičně označuje okolnost, již navzdory se realizoval děj/stav věty hlavní. V poslední době podrobil tento typ souvětí (přesněji typ vztahu) analýze P. Karlík (1995). Ukázal, že ze sémantického hlediska jde o tzv. neúčinnou příčinu. Tato souvětí totiž budují na přesvědčení o existenci nějakého kauzálního vztahu „jestliže p, tak q“, přičemž se v nich vyjadřuje „ačkoli p, non q“, tj. ačkoli platí okolnost p, která mívá za následek q, oproti očekávání tento následek nenastal (non q). Termín přípustka vlastně odpovídá komunikačnímu potenciálu těchto struktur, resp. tomu, že taková souvětí často nabývají funkce připouštění (s ohledem na syntaktickou tradici však užíváme termínu přípustka, i když jsme si vědomi, že neodpovídá přesně významu těchto struktur): *A hle před Pánem Bohem, a před svatými anjely, milými strážci svými, se nestydí, a za hřích nepokládají: ješto věděti mají, že i marné slovo bude souditi Pán Bůh Jesťábský 41; Ach! dobřeliž já činím, když vždycky chci vesel býti, a dobře se mti, ješto nevím zdali sem lasky aneb nenavisti hoden? Božan 744; Ač nebylo potřebí žádného pozvání; poněvadž sedláci, ješto nerádi do kostela na kázání svých farářů chodívali, uslyšavše, že Albrechtíček bude kázati, s velikou chutí najíti se dávali Tanner 1658:21 — Quamquam nulla opus erat invitatione: ultro siquidem plebs rustica, quamvis alias templum & conciones Parochorum accederet invita & coacta, quam primum cum dicturum pro concione inaudíit, avidissime accurebat...*

Spojku *ješto* máme doloženu poměrně hojně v souvětí konfrontačním. Jde o souvětí, které tradiční syntaktické práce chápaly jako součást, podtyp, odporovacího vztahu (např. Trávníček 1951:670–671, Šmilaurer:389, také Svoboda 1972:81). Novější výklady souvětí, orientované sémanticky, však již taková souvětí považují za samostatný typ (např. Grepl-Karlík 1986:366–367, Grepl-Karlík 1998:366, Běličová-Sedláček:39–43, Mluvnice češtiny 3:462). Rozumí se jimi souvětí (hypotaktická nebo parataktická), v nichž jsou kladeny spojované obsahy tak, aby se zvýraznila jejich kontrastnost, popř. protikladnost. Typickým znakem je pravidelná „architektura“ souvětí, která se projevuje v paralelní výstavbě nebo konfrontaci jádra první věty s východiskem věty druhé (Mluvnice češtiny 3:462, Grepl-Karlík 1998:366): *Sám přehrozný rozum učí nás, že sluší ctostně živu býti, a hanebných rozkoší se varovati: ješto, kdybychom po tomto životě ničeho očekávati neměli, to největší dobré na nich by záleželo, jak se bludně domnívali, kteříž říkali:... Božan 724; Jak mi nebožátka na tak Ohnivého, Blejskavého Soudce hleděti budeme, ješto na Sluníčko dosti maličko, bez uražení Zraku patřiti nemůžeme Marek 4; ... tedyť musí míti nějaký jiný život, a jiný cíl, kterým by se nasytiti mohla, sic by nikdy cíle svého dojíti nemohla: ješto všecky jiné věci svého cíle dojíti mohla Božan 724; Král tedy počal v zemi revalienské klášter stavěti, ale, jsa od smrti zachvácen, jej nedostavěl, nebo naschválně stavení protahoval, za to maje, že dříve smrti neokusí, než klášter dostaví, aby se prorocství naplnilo; ješto prorocství nebylo, že dostavěti má klášter, ale stavěti anobřz toliko poručení Tanner 1661:147 — Rex ergo Ceonobium in terra Revaliensi aedificare coepit, sed morte praeventus, non absolvit, quia consulto procrastinabat, quasi vaticinium non esset implendum prius, quam Coenobium sta-*

ret. Cum ergo sui securus, Abelem Fratrem inimicissimum, tunc ficte reconciliatum Slesvici invisit... (v českém překladu je navíc); *Ach srdečně lituji, že sem dosti chatrný nedostatek neb strátu časného zboží, tak těžce, tak netrpělivě snášel, ježto sem se radovati měl, že tobě Bohu a Pánu mému v chudobě podobný býti, a tebe následovati mohu Koniáš 39; ... po celých dvou dnech, a po celých dvou nocích, beze všeho jídla a pití ztrávených, teprv některý kus chleba snědl a vody se napil; ježto na všech svých cestách skoro vždycky chodil pěšky, neměv obyčeje na voze se vézti neb na koni jeti...* Tanner 1658:63 — ... *aliquid de pane & aqua gustaret; cum tamen itinera omnia perageret, fere semper pedes, nulloque currus aut jumentu adminiculo uti soleret...*; ... *ani tehďáž, když jej trápila podagra... nepřestával choditi po příkrých a blatnatých, neb sněhem a ledem naplněných cestách: ježto ti, kteříž na podagru stůní, také se strachovávali nejlehčího pířka, aby jim na bolavou nohu neupadlo* Tanner 1658:66 — ... *quod etiam inter medios podagre dolores... non cessaverit a suis itinerebus per aspera & lutosa niueque ac glacie rigentia loca: cum tamen eiusmodi morbo affecti, etiam plumae unius contactum solent formidare; Některé také... (kostely — pozn. aut.) znovu stavěti dal, kdež také pole pro obecný hřbitov koupil, ježto prvé těla z Březnice dlouhou cestou, po kteréž se dvě hodiny jíti musilo, na pohřeb nesena bývala...* Tanner 1658:118 — ... *quaedam etiam... de novo aedificari procuravit, ibidemque agrum sepulturae publicae coemit, cum prius Breznicensium funera per duarum horarum iter nullo prope, ob tanti spatii laborem, comitante, ad locum sepulturae solerent deportari; Po něm pak velmi brzo přišel do kolleje posel, kterýž páterovi rektorovi oznámil, že ten pán prostředkem smrti z tohoto světa sešel, a že mu paní za to děkuje, že páter Chanovský při jeho smrti byl: ježto, když se potom sečítaly hodiny, to se vskutku našlo, že ten jistý pán právě toho času, když páter Albrecht vycházel z kolleje, svůj život dokonal* Tanner 1658:161 — ... *eumque a Domina illa paulo post nuncius subsecutus P. Rectori Collegii mortem illius Domini nunciaturus adfuit, & gratias acturus, quod P. Chanovsky moribundo illi adstitisset: cum tamen computata deinde temporis ratione, fuerit deprehensum Dominum illum egisse animam, quando Pater ex Collegio exibat, ad eoque prius apud illum fuisse, quam currus ad Collegium pervenisset.* Jak patrně z uvedených souvětí, ve většině z nich (až na Božan 724, Marek 4, Tanner 1661:147) schází ona pravidelná výstavba, v níž by se konfrontovaly jednotlivé části spojovaných vět. Nezakrýváme rozpaky, jak tyto konstrukce interpretovat. Zdá se, že spíše než o konfrontaci se zde někdy jedná o kontrastnost, nebo ještě lépe o jakousi rozpornost nebo diferenci mezi jednotlivými obsahy vět (mohly by tedy tyto konstrukce mít blízko k odporovacímu vztahu). Pak není patrně vztah mezi jednotlivými větami signalizován spojkou *ješto*, nýbrž vyplývá z poměru obsahů spojovaných vět. Není jistě náhodné, že v těchto případech *ješto* odpovídá latinské spojce *cum*, také významově značně vyprázdňené (mimo jiné asi proto doplněné v konfrontační platnosti o odporovací *tamen*). Doložená latinská souvětí je rovněž možno jen velmi obtížně interpretovat; bohužel se zde nemůžeme spolehnout na užití konjunktivu, který sloužil v klasické latině jako prostředek odlišení jednotlivých funkcí *cum*. Jelikož je vztah mezi větami velmi nezřetelný, nabízejí se u některých do-

kladů také jiné interpretace: tak bychom příklad Tanner 1658:63 mohli chápat rovněž jako časový, Tanner 1658:118 a Božan 724 jako kauzativní. Vidíme tedy jistou „formálnost významu“ *ješto*, které především plní funkci spojovací (o tom také níže).

Spojka *ješto* se rovněž užívá v kauzativní platnosti. Tím rozumíme, že uvozuje věty představující určení vlastní příčiny: „Příčina označuje okolnost kauzující/motivující (p) a vyjadřuje ji tak, že tato okolnost platí; tedy „protože p, tak q“.“ (Grepel-Karlík 1998:303): *A v tom Pastýře následujme, a co spasitelného uslyšíme, to bližním svým k potěšení oznámí se snažme, ješto rádi z hodů vejslužku domácímu přinášíme... Koniáš 44–45; Pročež Svatoj Řehoř praví, že většího blázna na světě není, nad toho, kdo ďáblu svému Ouhlavnímu nepříteli po vůli jest; ješto on žádnou službou upokojen není, ale odsluhuje se za ni pekelným trápením Koniáš 393.*

J. Bauer tvrdí, že ve staré češtině ještě nebylo *ješto* příčinnou spojkou, že jeho konkrétní význam vyplýval spíše z obsahu spojených vět — bylo tedy pravděpodobně pouze prostředkem hypotaktičnosti. Teprve v 16. století se ustálil důvodový význam *ješto*. Bauerovo chápání rozdílu mezi příčinou a důvodem nacházíme v *Skladbě spisovné češtiny*: „Příčinou se obvykle rozumí skutečnost něco přímo vyvolávající, působící; důvodem abstraktní jev myšlenka nebo úvaha k něčemu vedoucí.“ (Bauer-Grepel 1970:294). Tato distinkce byla zpřesněna v rámci bádání sémanticky orientované syntaxe, u nás se této problematice věnoval zejména F. Daneš (1985). Příčinou rozumí událost, která nutně a nezávisle na lidské vůli vyvolává jiný jev. Naproti tomu důvody představují způsob, jakým člověk události interpretuje a podle ní jedná. V tomto smyslu bychom tedy mohli námi excerpované doklady považovat za spíše důvodové. Pro větší část dále excerpovaných dokladů však platí to, co popisuje J. Bauer pro staročeské užití *ješto*. Významový vztah mezi obsahy dvou vět je nezřetelný, spíše se v nich obsah věty uvozené *ješto* jeví jako vysvětlení obsahu věty první: *Tu počal markrabě také mysliti o vystavení kamenného a klenutého kostela, tak aby ten obraz nejčistotnější Pany budoucně před ohněm ubezpečen býti mohl, ješto až posavad v dřevěném domečku bydlící takovému nebezpečství... byl velice podrobený Tanner 1661:152 — Tum etiam cogitatum a Marchione est de fabrica statue struenda, quae ignem non timeret: hactenus enim in aedicula non nisi lignea coli Virgo sustinuit; Kdyby tedy Církev naše Římská Katolická zlá a podvodná byla, kdyby v něčem bloudila, nemohla by až po dnes tak hojně Ovotce Svátosti tolikerymi Zázraky potvrzené vydávati, ješto „Cornelius a Lapide“ pravý: že „Zázrak také jediný pravdivý, jest jistý důvod pravého náboženství...“ Koniáš 10; ... přičinil sem se před každými slavnostmi, jisté a potřebné Rozjímání a Naučení představití, aby netoliko Ranní, ale také vedle času, Vejročních Slavností, a důležitých potřeb k Spasitelnému prospěchu a Boha Všemohoucího k ctění a chválení, vzbuzení a pohnutí mohli býti; ješto samé pitomé Stvoření a Ptactvo Nebeské, času Ranního prokazují, svými hlasy a zpěvy, Boha všemohoucího chválí Božan 358. V některých případech je pak možná interpretace vícera, někdy je možno chápat analyzované souvětí jako přípustkové (3x): ... proč já své duše tak málo vážím, ješto mi Duch Svatoj praví:... Božan 730; ... jak často sem*

takovou ošklivost učinil! poněvadž nedbaje na tvou přítomnost ohavné hřichy tak často sem páchal, ješto sem měl raději umřít, nežli před tvou Božskou Tváří hřešiti Božan 443. Jeden doklad bychom mohli také interpretovat jako podmínku otevřenou (Grepl-Karlík 1998:291–292): *O můj Ježíši! jestliže ty mne za nejmilejšího přítele uznati, a beze mne býti nechceš, proč já si tvé přízně a tvého Přátelství víc nevážím? proč se tebe stále nedržím? proč se k tobě důvěrněji neutíkám? ješto bez tebe obstáti nemohu, ješto tvé přízně a Přátelství nejvíc potřebuji* Koniáš 609.

Významová neurčitost *ješto* (a patrně také jeho hypotaktičnost) se hodila překladateli při tlumočení latinské vazby ablativu absolutního: *Člověka z těch, kteříž při nich byli, dopadnouti nemohše, takže všickni spolu s páterem Albrechtem šťastně a beze škody k dotčenému mostu dojeli, ješto ani čtvrt hodiny neprošlo, jak byli odtud švejdšiti po svejch odjeli* Tanner 1658:166 — ... *quos tamen nec in reditu deprehenderunt, ita ut illi ad eundem femirutum pontem salvi & integri omnes necdum a Suecorum abitu horae quadrante elapso, una cum P. Chanovsky adfuerint miraculo tam felicitis casus attomtis Tinensibus omnibus civibus aequae ac militibus...*

Ve všech námi zjištěných funkcích se užívá *ješto* také v češtině období národního obrození (Grepl, Svoboda 1988:62–63, 132–135, Jelínek). V jeho průběhu však z většiny ustupuje: a tak *Příruční slovník* už zná *ješto* (vlastně *ježto*) pouze jako knižní spojku příčinnou a archaickou spojku odporovací, pouze jako knižní spojku příčinnou uvádí *ješto* (*ježto*) *Slovník jazyka českého* (Váša-Trávníček). V zániku *ješto* se jistě projevila jeho nevyhraněnost, která umožňovala, aby se uplatňovalo v různých vztazích. Tento proces rovněž podpořila skutečnost, že šlo o výraz omezený pouze na jazyk psaný.

Analýzou vybraného okruhu autorů jsme zjistili, že spojovací prostředek *ješto* se v baroku uplatňuje ve většině funkcí, ve kterých se užívalo v předchozích obdobích (vyjma platnosti spojky účinkové a obsahové, v dřívějších fázích vývoje češtiny beztak nepřilíh rozšířené — Bauer). Prokázali jsme, že stejně jako ve staré češtině šlo o prostředek funkčně velmi vágní, který především signalizoval hypotaktičnost. Opírajíce se o konstatování J. Bauera, hypotaktičnost *ješto* spíše předpokládáme, než konstatujeme. Jednak nás k tomu vede skutečnost, že *ješto* odpovídá v drtivé většině zjištěných dokladů latinským hypotaktickým spojkám, jednak výše zmíněné zjištění J. Bauera o platnosti *ješto* ve starších fázích vývoje češtiny. Proti hypotaktičnosti by snad mohlo hovořit jeho užití v konfrontačním souvětí; jak ovšem ukázala sémanticky orientovaná syntax, jde sice o spojení sémantický nezávislých (paralelních) obsahů, to však může být realizováno také hypotakticky, což pozorujeme na novočeských konstrukcích s *jestliže a zatímco* (Grepl-Karlík 1998:366). K tomu, abychom zaujali toto stanovisko bez výhrad, nám scházejí dva jednoznačné projevy předpokládané hypotaktičnosti *ješto* — antepozice (popř. interpozice) věty uvozené spojkou *ješto* a užití odkazovacího výrazu ve větě hlavní. Nesporné však je, že primární funkcí *ješto* bylo „spojovat“; vztahy mezi spojovanými větami pak vyplývají z poměru jejich obsahů, a ne z významu spojky.

I když *ješto* představuje v sledovaných památkách prostředek nikterak frekventovaný a funkčně nevyhraněný, rozhodně nelze pozorovat jeho ústup, či zánik. Jistě by se projevil v redukci jeho funkcí, jak ji můžeme sledovat v češtině národního obrození. Právě až v tomto období došlo k postupnému ústupu *ješto*, který měl za následek, že se z něho stal výraz neživý (knižní, popř. archaický).

LITERATURA

- BAUER, J.: Vývoj českého souvětí. Praha 1960.
- BAUER, J. – GREPL, M.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1970.
- BĚLÍČOVÁ, H. — SEDLÁČEK, J.: Slovanské souvětí. Praha 1990.
- DANEŠ, F.: Věta a text. Praha 1985.
- GEBAUER, J.: Historická mluvnice jazyka českého IV. Skladba (vydal F. Trávníček). Praha 1924.
- GREPL, M.: K podmínkám diferenciacie spojovacích prostředků v obrozenském spisovném jazyce. In: Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, s. 109 — 118.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. 2. vyd. Praha 1989.
- JELÍNEK, M.: Výběr syntaktických prostředků v obrozenské odborné literatuře. Brno 1958 (rkp).
- KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník slovanských jazyků II. Praha 1980.
- KÜHNER, R. – STEGMANN, C.: Ausführliche Grammatik der Lateinischen Sprache. Satzlehre. 2. díl. Hannover 1914.
- KOSEK, P.: Disjunktivní spojka *nebo* v období baroka. In: SPFFBU, A 47, 1999, s. 117–128.
- KOSEK, P.: Funkční užití výrazu *sice* v češtině období baroka. In: SPFFBU, A 45, 1997, s. 95–103.
- KOSEK, P.: Přispěvek k vývoji spojovacích prostředků odvozených od výrazu *brže*. In: SPFFBU, A 46, 1998, s. 131–141.
- KOSEK, P.: Specializace spojky *jak* v časových větách. In: SPFFBU, A 44, 1996, s. 113–121.
- LENMANN, M. – HOFFMANN, J., B. – SZANTYR, A.: Lateinische Grammatik. Lateinische Syntax und Stilistik. 2. díl. Mnichov 1965.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha 1968.
- Mluvnice češtiny 3. Praha 1987.
- Příruční slovník jazyka českého I–VIII. Praha 1935–1957.
- SVOBODA, K.: Kapitoly z vývoje české syntaxe hlavně souvětí. Praha 1988.
- SVOBODA, K.: Souvětí spisovné češtiny. Praha 1972.
- ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. 2. vyd. Praha 1966.
- TRÁVNÍČEK, F.: Historická mluvnice česká 3. Skladba. Praha 1956.
- TRÁVNÍČEK, F.: Mluvnice spisovné češtiny 2. Skladba. 3. vyd. Praha 1951.
- VÁŠA, P. – TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. Praha 1937.
- VINTR, J.: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. Listy filologické 121, Praha 1998, s. 341–346.

PRAMENY

- BÍLOVSKÝ, B., H., J.: Cantator cygnus... Hlas Duchovní Labutě... Olomouc 1720.
- BÍLOVSKÝ, B., H., J.: Pia quadragesima... První Postní Rozvažování... Opava 1721.
- BOŽAN, J., J.: Slaviček rájský. Hradec Králové 1719.
- HAMMERSCHMIDT, J., F.: Historie Klatovská... Praha 1699.
- JESTŘÁBSKÝ, V., B.: Vidění rozličné sedláčka sprostného. Vyd. M. Kopecký. Uherský Brod 1973.
- KONIÁŠ, A.: Postila... Praha 1750.

- LAŠTOVKA, T., X.: Čtvrtý Článek Víry Katolické... Tmava 1748.
- MAREK, D.: Trojí chléb nebeský... Díl I. Praha 1728.
- TANNER, J.: Muž Apoštolský aneb život... (překlad latinského originálu od Jana Tannera, 1. vyd. 1680). Vyd. J. Vařica. Praha 1932.
- TANNER, J.: Trophea Sancti Wenceslai... Praha 1661.
- TANNER, J.: Život a sláva sv. Václava (překlad latinského originálu od Felixe Kadlinského, 1. vyd. 1669). Vyd. Z. Kalista. Praha 1941.
- TANNER, J.: Vir Apostolicus... Praha 1658.
- Země dobrá, To jest: Země Česká... Hradec Králové 1754.
- VUSIN, K.: Dictionarium Latino-Germanico-Bohemicum. Praha 1769.
- VUSIN, K.: Lexicon tripartitum, Deutsch, Lateinisch und Böhmisches Wörterbuch. Praha 1742.

POZNÁMKA O TRANSKRIPCI

Pro transkripce českých textů barokního období neexistují dosud obecně přijatá a závazná pravidla. Citujeme-li doklady přímo z barokních tisků, přepisujeme je podle zásad formulovaných J. Vintrem (viz Literatura). Doklady pocházející z edic novočeských ponecháváme v podobě, která vychází ze zásad té dané edice. Z tohoto důvodu se v našem textu vyskytuje dvojitá podoba *ješto/ješto*. Pokud čerpáme přímo ze starého tisku, ponecháváme originální (fonetickou) podobu *ješto* — způsob tohoto zápisu ve starších vývojových fázích českého jazyka převažoval, a to proto, aby se odlišilo od shodných relativních tvarů (podobu *ješto* užíváme také v našem výkladu). V dokladech citovaných z novočeské edice však uchováváme editory užitou etymologickou podobu *ježo*.

CONJUNCTION *JEŠTO* IN THE BAROQUE CZECH

Through analysis of selected baroque authors' texts, we found out that conjunction *ješto* fulfils most of the functions it was used in during previous periods. The same as in Old Czech, it was the expression very vague as for its meaning. Apparently, it signaled mostly hypotaxy. Even if *ješto* was not very frequent and functionally crystallized, we certainly cannot observe its recess or vanishing in the selected historical texts. Its functions were reduced only during the period of the so-called National Revival when it gained bookish or archaic character.

Pavel Kosek
 Filozofická fakulta
 Ostravské univerzity
 Reální 5
 701 00 Ostrava
 kosek@tron.osu.cz